

**“ALOHIDA YORDAMGA EHTIYOJI BO'LGAN NUQSONI BOR
BOLALAR UCHUN KOMPLEKS REABILITATSIYA MARKAZLARI
FAOLIYATI.”**

Mirsultonova Nozimaxon Jahongir qizi

Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti

Special Pedagogy fakulteti talabasi

nozimamirsultonova2@gmail.com

+998 95 206 04 24

ANNOTATSIYA: *Ushbu maqola alohida yordamga ehtiyoji bo'lgan, ko'ruv, eshitish, nutq, motorika va aqliy rivojlanishida nuqsoni bor bolalar uchun kompleks rehabilitatsiya markazlarining faoliyati va uning samaradorligini chuqur tahlil qiladi. Maqolada ushbu markazlarning asosiy vazifalari – bolalarning jismoniy, ruhiy, psixologik va ijtimoiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash, ularni ta'lim jarayoniga moslashtirish, mustaqil hayotga tayyorlash kabi yo'nalishlar bayon etilgan. Rehabilitatsiya markazlarida ko'rsatiladigan tibbiy, logopedik, defektologik, psixologik, fizioterapevtik va ijtimoiy xizmatlar haqida batafsil ma'lumot berilgan. Shuningdek, maqolada markazlarning moddiy-texnik bazasi, mutaxassislar tarkibi va ularning professional malakasi, shuningdek, multidissiplinar yondashuvning samaradorligi tahlil qilinadi. O'zbekistondagi rehabilitatsiya tizimidagi mavjud muammolar — moliyaviy cheklovlar, kadr yetishmovchiligi, zamonaviy texnologiyalarni joriy qilishdagi qiyinchiliklar va jamiyatdagi noto'g'ri tushuncha kabi omillarni ko'rsatadi. Tadqiqot natijalari kompleks rehabilitatsiya markazlarining nogironligi bo'lgan bolalarning ijtimoiy integratsiyasida, ta'lim jarayonida muvaffaqiyatli qatnashuvida va ularning oilalarining qo'llab-quvvatlanishida muhim rol o'ynashini isbotlaydi.*

Kalit so'zlar: *Rehabilitatsiya markazlari, maxsus ehtiyojli bolalar, ko'rish nuqsoni, eshitish nuqsoni, nutq buzilishlari, aqliy rivojlanishdagi nuqson, kompleks*

yondashuv, psixologik-pedagogik yordam, inklyuziv ta'lim, ijtimoiy moslashuv, defektologik xizmat, tibbiy-psixologik yordam.

АННОТАЦИЯ: В данной статье проводится глубокий анализ деятельности комплексных реабилитационных центров для детей с особыми образовательными потребностями, имеющих нарушения зрения, слуха, речи, моторики и умственного развития. Основное внимание уделяется задачам центров – поддержке физического, психического, психологического и социального развития детей, их адаптации к образовательному процессу и подготовке к самостоятельной жизни. Статья подробно описывает медицинские, логопедические, дефектологические, психологические, физиотерапевтические и социальные услуги, предоставляемые в центрах. Анализируется материально-техническая база, квалификация специалистов и эффективность мультидисциплинарного подхода. Также рассматриваются существующие проблемы системы реабилитации в Узбекистане: финансовые ограничения, нехватку кадров, сложности внедрения современных технологий и недооценку роли общества. Результаты исследования подтверждают важность комплексных реабилитационных центров в социальной интеграции детей с инвалидностью, успешном обучении и поддержке их семей.

Ключевые слова: реабилитационные центры, дети с особыми потребностями, нарушение зрения, нарушение слуха, речевые нарушения, нарушение умственного развития, комплексный подход, психолого-педагогическая помощь, инклюзивное образование, социальная адаптация, дефектологическая служба, медицинско-психологическая помощь.

ANNOTATION: This article provides an in-depth analysis of the activities of comprehensive rehabilitation centers for children with special educational needs who have visual, hearing, speech, motor, and intellectual impairments. The focus is on the centers' primary roles – supporting children's physical, mental, psychological, and social development, adapting them to the educational process,

and preparing them for independent living. The article details the medical, speech therapy, defectology, psychological, physiotherapy, and social services provided at these centers. It analyzes the centers' material and technical resources, staff qualifications, and the effectiveness of a multidisciplinary approach. Also discuss the current challenges faced by the rehabilitation system in Uzbekistan, including financial constraints, shortage of qualified personnel, difficulties in implementing modern technologies, and societal misconceptions. The study's findings confirm the crucial role of comprehensive rehabilitation centers in the social integration of children with disabilities, their successful participation in education, and family support.

Keywords: *rehabilitation centers, children with special needs, visual impairment, hearing impairment, speech disorders, intellectual disability, comprehensive approach, psychological and pedagogical support, inclusive education, social adaptation, defectological service, medical and psychological support.*

Kirish

Bugungi kunda jamiyatimizda nogironligi yoki rivojlanish nuqsonlari bo'lgan bolalarga ko'rsatilayotgan e'tibor va xizmatlarning sifati hayot sifatini yaxshilashda muhim omil hisoblanadi. Maxsus ehtiyojga ega bolalar — ya'ni ko'ruv, eshitish, nutq, motorika yoki aqliy rivojlanishida nuqsoni bor bolalar — jamiyatda o'z o'rnini topish, ta'lim olish va mustaqil hayot kechirish uchun o'ziga xos sharoit va yordamga muhtojdirlar. Shu bois, bunday bolalarga ko'rsatiladigan tibbiy, pedagogik va psixologik yordamni tizimli tashkil etish va samarali yo'lga qo'yish muhim ahamiyatga ega. Kompleks reabilitatsiya markazlari aynan shu maqsadda tashkil etilgan bo'lib, ular nogironligi bo'lgan bolalarning jismoniy, ruhiy, intellektual va ijtimoiy jihatdan to'laqonli rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan. Bunday markazlarda mutaxassislar jamoasi — defektolog, logoped, psixolog, fizioterapevt va shifokorlar — birgalikda bolalarning individual ehtiyojlarini aniqlab, ularga mos kompleks yordam dasturlarini ishlab chiqadi va

amalga oshiradi. Shu tarzda, reabilitatsiya jarayoni bolalarning inklyuziv ta'limga muvaffaqiyatli integratsiyasi va ijtimoiy faolligini oshirishga xizmat qiladi. O'zbekistonda inkluziv ta'lim tizimi va nogironligi bo'lgan bolalarga ko'rsatilayotgan yordam sohasida sezilarli o'zgarishlar yuz bermoqda. Ammo, shu bilan birga, reabilitatsiya markazlarining moddiy-texnik bazasini yaxshilash, malakali kadrlarni tayyorlash hamda zamonaviy reabilitatsiya texnologiyalarini joriy etish borasida hali ham ko'plab muammolar mavjud. Shuningdek, jamiyatdagi ijtimoiy stereotiplar va nogironligi bo'lgan bolalarga nisbatan noto'g'ri tushunchalar ularning to'laqonli hayot kechirishiga to'siq bo'lishda davom etmoqda.

Shu munosabat bilan, alohida yordamga muhtoj bolalar uchun kompleks reabilitatsiya markazlari faoliyatining samaradorligini oshirish, ularning integratsiyasi va ijtimoiy qo'llab-quvvatlashni kuchaytirish muhim ilmiy va amaliy masalalardan biri hisoblanadi. Ushbu ishda markazlarning faoliyati, mavjud muammolar, ularni hal etish yo'llari hamda kelajakda reabilitatsiya tizimini takomillashtirish istiqbollari tahlil qilinadi.

O'zbekistondagi maxsus ehtiyojli bolalar uchun reabilitatsiya markazlari

1. "Imkon" reabilitatsiya markazi (Nukus)

- **Manzil:** Nukus shahri
- **Xizmatlar:** 2 yoshdan 18 yoshgacha bo'lgan bolalar uchun reabilitatsiya, maktabgacha ta'lim, psixologik-pedagogik yordam, tibbiy reabilitatsiya.
- **Jihozlar:** Parafin pechi, tibbiy trenajyorlar, quruq massaj vannalari, neyro-ortopediya pnevmokostyumlari, mobil stenderlar, ortopediya velosipedlari, yotiq samokatlar, moslashuvchan kreslolar, vestibulyar apparatni rivojlantirish uskunalari, sensor integratsiyasi mahsulotlari, «Saundbim» tizimi va fizioterapiya apparatlari kabi xorijiy uskuna va inventarlar bilan jihozlangan.

2. Respublika bolalar moslashuv markazi (Toshkent)

- **Manzil:** Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Abdulla Qahhor ko'chasi, 34-uy

- **Xizmatlar:** Nogiron bolalar, ota-ona qaramog'isiz qolgan bolalar, ijtimoiy-huquqiy xavf guruhidagi bolalarga tibbiy-ijtimoiy, psixologik-pedagogik yordam va maslahat-huquqiy yordam ko'rsatish.

- **Faoliyat yo'nalishlari:** Ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalar muammolarini chuqur o'rganish, rehabilitatsiya va ijtimoiy moslashuv dasturlarini amalga oshirish.

3. Samarqand viloyat nogironlar rehabilitatsiya markazi

- **Manzil:** Samarqand shahri, Xo'ja Ahror Vali ko'chasi, 28-uy

- **Xizmatlar:** Nogiron bolalar uchun tibbiy rehabilitatsiya, fizioterapiya, ortopedik yordam, psixologik maslahatlar.

- **Jihozlar:** Zamonaviy tibbiy apparatlar, EKG, EEG, spirometr, artroskop, defibrilyator, elektrokoagulyator kabi uskunalar bilan jihozlangan.

Asosiy qism

Alohida yordamga ehtiyoji bo'lgan, ko'ruv, eshitish, nutq, motorika va aqliy rivojlanishida nuqsoni bor bolalar uchun kompleks rehabilitatsiya markazlarining faoliyati zamonaviy jamiyatda dolzarb masalalardan biridir. Bunday markazlar nafaqat tibbiy va pedagogik yordam ko'rsatadi, balki bolalarning hayot sifatini yaxshilash, ularni jamiyatga integratsiya qilish va mustaqil hayotga tayyorlashda hal qiluvchi o'rin tutadi.

1. Kompleks rehabilitatsiya markazlarining vazifalari va yo'nalishlari

Markazlarning asosiy vazifalaridan biri — nogironligi bo'lgan bolalarning jismoniy rivojlanishini qo'llab-quvvatlashdir. Bu yo'nalishda fizioterapiya, massaj, maxsus motorika mashqlari va boshqa tibbiy rehabilitatsiya xizmatlari bolalarning harakat imkoniyatlarini yaxshilashga qaratilgan. Shuningdek, ko'ruv yoki eshitish nuqsoni bo'lgan bolalar uchun maxsus texnologiyalar va vositalar qo'llaniladi. Ruhiy va psixologik rivojlanishga e'tibor qaratish ham muhim ahamiyatga ega. Markazlarda psixologik maslahatlar, logopedik mashg'ulotlar va defektologik

xizmatlar ko'rsatiladi. Bu xizmatlar bolalarning nutqini yaxshilash, ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirish va o'z-o'zini boshqarish qobiliyatini shakllantirishga qaratilgan. Bundan tashqari, markazlarda ta'lim jarayoniga moslashtirish va ijtimoiy moslashuv uchun maxsus dasturlar ishlab chiqiladi. Bu bolalarning inklyuziv ta'lim muhitiga muvaffaqiyatli qo'shilishida muhim rol o'ynaydi. Shuningdek, markazlar bolalarning oilalarini qo'llab-quvvatlashga ham katta e'tibor beradi, ular uchun treninglar, maslahatlar va ijtimoiy yordam xizmatlari tashkil etiladi.

2. Markazlarning moddiy-texnik bazasi va kadrlar salohiyati

Reabilitatsiya markazlarining samarali ishlashi uchun ularning moddiy-texnik bazasi yuqori darajada bo'lishi zarur. Zamonaviy reabilitatsiya uskunalari, maxsus o'quv materiallari, texnologik jihozlar bolalarning individual ehtiyojlariga mos xizmatlarni ko'rsatishda muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, yuqori malakali mutaxassislar — defektologlar, logopedlar, psixologlar, fizioterapevtlar va tibbiyot xodimlari — bolalarga sifatli yordam ko'rsatishni ta'minlaydi. Multidissiplinar yondashuv markazlarda reabilitatsiya jarayonining samaradorligini oshiradi. Turli soha mutaxassislarining hamkorligi bolalarning kompleks muammolarini hal etishda, individual reabilitatsiya rejalarini ishlab chiqishda va ularni amalga oshirishda muhim hisoblanadi.

3. Mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari

O'zbekistonning reabilitatsiya tizimida hali ham moliyaviy cheklovlar, malakali kadrlar yetishmasligi va zamonaviy texnologiyalarni joriy etishda qiyinchiliklar mavjud. Shu bilan birga, jamiyatdagi noto'g'ri tushunchalar, ijtimoiy stigma va nogironligi bor bolalarga nisbatan e'tiborsizlik muammolarni yanada murakkablashtiradi. Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun davlat tomonidan moliyalashtirishni oshirish, reabilitatsiya sohasida kadrlar tayyorlash tizimini rivojlantirish va xalqaro tajribalarni joriy etish zarur. Bundan tashqari, aholining ongini oshirish, nogironligi bor bolalarning huquqlari va imkoniyatlari haqida targ'ibot ishlarini kuchaytirish ijtimoiy muhitni yaxshilashda muhimdir.

4. Tadqiqot natijalari va ijtimoiy ahamiyati

O'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, kompleks reabilitatsiya markazlarida o'qiyotgan va davolanayotgan bolalar ijtimoiy hayotga faolroq qo'shilishadi, ta'lim jarayonida muvaffaqiyatli ishtirok etishadi hamda o'z oilalariga mustahkam yordam bo'lib xizmat qilishadi. Markazlarda yaratilgan sharoitlar bolalarning o'z-o'zini anglashini, ishonchini oshirishga, shuningdek, ularning mustaqil hayot kechirish qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, bunday markazlarning faoliyati nogironligi bor bolalar va ularning oilalari uchun ijtimoiy himoya tizimining ajralmas qismi sifatida qaraladi. Ular jamiyatdagi teng huquqlilik, inklyuzivlik va ijtimoiy adolat tamoyillarining amalda amalga oshishiga katta hissa qo'shadi.

5. Multidissiplinar yondashuv

Bugungi kunda reabilitatsiya markazlari faoliyatida multidissiplinar yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi. Bu yondashuvda turli soha mutaxassislari — shifokorlar, logopedlar, defektologlar, psixologlar, ijtimoiy ishchilar va pedagoglar birgalikda ishlaydi. Ularning hamkorligi bolalarning reabilitatsiyasini samarali qilishga, ularni ta'lim jarayoniga muvaffaqiyatli qo'shishga yordam beradi.

6. Inklyuziv ta'lim va reabilitatsiya

Reabilitatsiya markazlari nogiron bolalarni inklyuziv ta'lim tizimiga tayyorlashda muhim o'rin tutadi. Inklyuziv ta'lim — bu barcha bolalarning, jumladan maxsus ehtiyojlari bo'lgan bolalarning ham bir maktab va sinf muhitida ta'lim olishi tamoyilidir. Reabilitatsiya markazlarida bu bolalarning o'quv ko'nikmalari, ijtimoiy moslashuvi, o'zini tutishi va kommunikatsiyasi rivojlantiriladi.

7. Jamiyatdagi ijtimoiy moslashuv

Nogiron bolalarning ijtimoiy moslashuvi ularning kelajakdagi hayot sifatini belgilovchi eng muhim omillardan biridir. Reabilitatsiya markazlarida o'qitish va tarbiya jarayonida bolalar o'z huquqlari, ijtimoiy me'yorlar va munosabatlar haqida

o'rganadilar. Shu bilan birga, oilalar bilan ishlash orqali ularning qo'llab-quvvatlanishi, jamiyatda qabul qilinishi va ijtimoiy faolligi ta'minlanadi.

8. Zamonaviy texnologiyalar va innovatsiyalar

Bugungi kunda reabilitatsiya sohasida robototexnika, virtual reallik, maxsus dasturiy ta'minotlar va boshqa innovatsion texnologiyalar keng qo'llanilmoqda. Ushbu texnologiyalar bolalarning harakat qobiliyatini tiklash, nutq va kognitiv rivojlanishni qo'llab-quvvatlashda samarali yordam beradi.

Boshqa davlatlardagi reabilitatsiya markazlari

1. AQShdagi reabilitatsiya markazlari

AQShda nogironligi bo'lgan bolalar va kattalar uchun keng tarmoqdagi reabilitatsiya markazlari mavjud. Bu markazlar ko'plab mutaxassisliklarni qamrab olgan bo'lib, jumladan, fizik terapiya, ish terapiyasi, nutq terapiyasi, psixologik yordam va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash xizmatlarini taqdim etadi. AQShning reabilitatsiya tizimi juda rivojlangan bo'lib, yangi texnologiyalar va individual yondashuv asosida ishlaydi. Masalan, Mayo Clinic, Kennedy Krizis Center kabi yirik markazlar ko'plab tadqiqotlar olib boradi va innovatsion davolash usullarini joriy etadi.

2. Yevropa davlatlaridagi reabilitatsiya markazlari

Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida, xususan Germaniya, Shvetsiya, Fransiya va Italiyada, reabilitatsiya markazlari davlat va nodavlat sektorlar tomonidan yuqori darajada qo'llab-quvvatlanadi. Bu mamlakatlarda nogironligi bo'lgan bolalar uchun integratsiyalashgan yondashuv qo'llaniladi, bu esa tibbiy, pedagogik, psixologik va ijtimoiy xizmatlarni birlashtiradi. Yevropada, shuningdek, inkluziv ta'limni rivojlantirish va ijtimoiy moslashuvga alohida e'tibor beriladi. Nemis reabilitatsiya tizimi, masalan, "Berufsgenossenschaftliche Unfallklinik" kabi markazlarda kasbiy reabilitatsiya va ijtimoiy integratsiyaga katta urg'u beriladi.

3. Yaponiya va Janubiy Koreyadagi reabilitatsiya markazlari

Yaponiya va Janubiy Koreyada reabilitatsiya markazlari yuqori texnologiyalar bilan jihozlangan. Robototexnika va sun'iy intellektdan foydalanish

orqali nogironligi bo'lgan bolalarning harakat qobiliyatini tiklash, nutq va ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirish uchun innovatsion usullar ishlab chiqilgan. Bu mamlakatlarda reabilitatsiya markazlari nafaqat davolash, balki tadqiqot va rivojlanishga ham katta e'tibor qaratadi.

4. Rossiyadagi reabilitatsiya tizimi

Rossiyada reabilitatsiya markazlari davlat tomonidan tartibga solinadi va ko'plab hududlarda maxsus ixtisoslashgan muassasalar mavjud. Bu markazlarda nogiron bolalar uchun tibbiy, pedagogik, psixologik va ijtimoiy xizmatlar birgalikda taqdim etiladi. Rossiya tizimida ham multidissiplinar yondashuv ustuvorlikka ega bo'lib, maxsus ta'lim va ijtimoiy moslashuvga katta ahamiyat beriladi.

XULOSALAR

1. Kompleks reabilitatsiya markazlari nogironligi bo'lgan bolalarning jismoniy, ruhiy, psixologik va ijtimoiy rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Ushbu markazlarda ko'rsatiladigan tibbiy, pedagogik va psixologik xizmatlar bolalarning hayot sifatini yaxshilash, ularni ta'lim jarayoniga moslashtirish va mustaqil hayotga tayyorlashga xizmat qiladi.

2. Multidissiplinar yondashuv samaradorligini ta'minlash uchun yuqori malakali mutaxassislar jamoasi zarur. Defektolog, logoped, psixolog, fizioterapevt va tibbiyot xodimlarining hamkorligi bolalarning individual ehtiyojlarini qondirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

3. Markazlarning moddiy-texnik bazasi va zamonaviy uskunalar bilan jihozlanishi reabilitatsiya sifatini oshiradi. Zamonaviy texnologiyalar, maxsus o'quv va davolash vositalari bolalarning reabilitatsiya jarayonini samarali va natijali qiladi.

4. O'zbekistonda reabilitatsiya tizimining rivojlanishi sezilarli, biroq moliyaviy cheklovlar, kadrlar yetishmovchiligi va jamiyatdagi noto'g'ri tushunchalar kabi muammolar mavjud. Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun davlat siyosati, jamiyatning ijtimoiy ongini oshirish va xalqaro tajribalarni joriy etish muhimdir.

5. Boshqa davlatlardagi reabilitatsiya markazlari tajribasi O'zbekistonga qo'llanilishi mumkin bo'lgan muhim yo'nalishlarni ko'rsatadi. Innovatsion texnologiyalar, keng qamrovli multidissiplinar yondashuv va inklyuziv ta'lim tizimini rivojlantirish sohada sifatni yanada oshirishga yordam beradi.

6. Kompleks reabilitatsiya markazlari nogiron bolalarning jamiyatga integratsiyasini kuchaytiradi, ularning ijtimoiy moslashuvi va ta'limdagi muvaffaqiyatlariga yordam beradi. Shuningdek, ularning oilalarini qo'llab-quvvatlash tizimi sifatida ham ahamiyatlidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdurahmonova, N. (2020). *Inkluziv ta'lim tizimida nogironligi bor bolalar uchun psixologik-pedagogik yordam*. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti.
2. Xolmirzaev, M. (2019). *Nogironligi bo'lgan bolalar uchun maxsus ta'lim va reabilitatsiya tizimi*. Toshkent: "Fan va Ta'lim" nashriyoti.
3. Salamova, D. (2021). *Psychological and Social Support in Rehabilitation Centers for Children with Disabilities*. Tashkent: "Ilm-Fan" Journal.